

La Catalogna in Europa, l'Europa in Catalogna. Transiti, passaggi, traduzioni
Associazione italiana di studi catalani
Atti del IX Congresso internazionale (Venezia, 14-16 febbraio 2008)
Edizione in linea - ISBN 978-88-7893-009-4
<http://www.filmmod.unina.it/aisc/attive/>
Data di pubblicazione di questa comunicazione: 19 settembre 2008
<http://www.filmmod.unina.it/aisc/attive/Bertran.pdf>

Rosa Bertran i Casanovas

Consciència lingüística, literària i cultural a la Menorca d'Albertí i els seus contemporanis

Vicenç Albertí i Vidal, lletraferit menorquí (Maó, 1786-1859), fou un intel·lectual d'importància dins el món cultural de Menorca. Escriptor i traductor, coneixedor de diverses llengües, va traduir al maonès més de trenta comèdies i drames de Molière, Metastasio, Goldoni i d'altres autors. Traductor de l'italià, del francès, de l'anglès i del castellà.¹ Cap altre escriptor de l'època és tan prolífic, arreu dels països catalans, això s'explica només per la peculiaritat del moment cultural de l'illa la qual gaudia de llibertat per a l'ús de la seva pròpia llengua, gràcies a la segona colonització britànica. Menorca, per tradició, ha tingut connexions amb la cultura europea, atès que va ser colonitzada dues vegades pels anglesos i una pels francesos.²

Albertí,³ provenia d'una família mallorquina benestant i il·lustrada. No ens consta en cap lloc que sortís de Menorca per completar la seva formació, així deduïm que no va estudiar a cap Universitat, però sabem que posseïa una biblioteca de qualitat d'uns cinc-cents volums. Entre els anys 1815 i 1820 va començar la seva etapa productiva amb traduccions de Molière, Metastasio, Beaumarchais, Goldoni i Moratín.

Els primers anys vint Albertí va emprendre la redacció del *Manual de un lector, o sea Diccionario etimológico-analítico de voces sagradas, técnicas, históricas, mitológicas etc., introducidas en todos los idiomas cultos cuyas raíces comunmente oscuras i peregrinas, son significativas en las respectivas lenguas originarias* (deu volums en quart).

Durant el Trienni Liberal (1820-1823) va exercir de batlle de la ciutat de Maó, l'any 1822. El 1835 va ser nomenat regidor de l'Ajuntament de Maó⁴ i va traduir al castellà el *Diario de un crucero en el navio de los Estados Unidos Delaware en el Mediterraneo*, de J. Israel i H. Lund. D'aquesta època deuen ser les altres traduccions perdudes i inda-

¹ Veg. Apèndix bibliogràfic i J.M. Bover, *Biblioteca de escritores menorquines*, extracto de la obra *Biblioteca de escritores baleares*, aumentado con nuevos datos recogidos por Bernardo Fabregues, Ciudadela, establecimiento tipográfico de Salvador Fabregues, 1878, pàg. 11.

² La primera ocupació britànica fou de 1712 a 1783, la segona de 1798 a 1802, mentre que la francesa fou durant la guerra dels set anys.

³ J. M. Bover, *Biblioteca de escritores menorquines*, cit., pàgs. 9-10.

⁴ Veg. D. Mercadal Bagur, *Los ayuntamientos de Mahon a través de la historia* [Maó, s.n.t.], 1975.

tades que Bover enumera amb detall. Una síntesi de l'obra del nostre autor, documentada en l'apèndix,⁵ ens permetrà situar-lo més concretament.

Albertí es va destacar principalment com a traductor, i sobretot al català d'obres majoritàriament teatrals. Una altra activitat relacionada amb la literatura que va exercir va ser la de censor.

Les traduccions de V. Albertí tenen un interès lingüístic particular perquè són traduccions al dialecte maonès on hi trobem una riquesa especial i una identitat completament diferent a les obres traduïdes a Barcelona. Un altre fet insòlit és que és l'únic traductor de Goldoni al català que ha traduït un número considerable d'obres. Li coneixem cinc manuscrits: *L'enganyador* (1815), *El pare de família* (1818), *La viuda astuta* (1818), *La dona venjativa* (1818), i *Pamela*⁶ (1820). Aquests manuscrits estan depositats a la Biblioteca de Catalunya, donació d'Antoni Rubió i Lluch (filòleg barceloní, 1856-1937)⁷ que posseïa aquestes còpies. Els originals es van perdre en ocasió d'unes reformes de la casa natal d'Albertí a Maó.⁸ Els altres traductors de Goldoni al català han traduït tan sols una obra o al màxim tres, com és el cas de Narcís Oller.

Anna Maria Gallina⁹ apunta la possibilitat de tres obres més de Goldoni traduïdes per Albertí: *La fondista ditxosa*, *La família del antiquari*, i *La malalta per amor*, que farien part de l'obra extraviada.¹⁰ Resten misterioses les fonts de la seva valuosa informació, perquè no les cita enlloc i perquè el *Diari de Menorca* del 25 de febrer del 1821 (durant el Carnaval), dona notícia que es va representar *La fondista ditxosa*. Es llegeix exactament en l'apartat de teatre: «Hoy dia de la fecha se representará la comedia intitulada *La fondista ditxosa*. Se dará fin con el saynete *El Rustich de la Carta*. Se empezará a las seis y media». Més avall continua: «Hoy dia de la fecha habrá baile público de Máscara en la Sala del Teatro, a beneficio de la Pobre Casa de Misericordia. Se empezará a las 10 de la noche, y se concluirá a las 3».

En aquesta documentació es troben massa coincidències que fan referència a Albertí. Sabem que Albertí aquell any, 1821, tenia relació amb l'organització de la vida cultural de Maó, i que això succeïa un any abans que exercís de batlle de la ciutat. L'any 1822 va ser nomenat batlle tercer de Maó, i successivament s'encarregà de la batllia.¹¹ D'altra banda el ball de màscara que es va fer a la sala del teatre era a beneficiència de la «Pobre Casa de Misericordia», que era l'hospici de Maó, d'on Albertí havia estat

⁵ Veg. Apèndix bibliogràfic.

⁶ Ms. 1782 / 1787 / 1788 / 1789 de la Biblioteca de Catalunya, Barcelona.

⁷ Veg. *Història de la literatura catalana*. Part moderna (VII), Barcelona, Ariel, 1986, pàgs 454-456. La personalitat complexa de Rubió i Lluch i la seva amplíssima òptica de la literatura catalana justifiquen la presència a la seva biblioteca dels manuscrits d'Albertí.

⁸ Veg. A. J. Pons i Pons, *Els Marges*, 31, 1984, pàg. 109.

⁹ Veg. A.M. Gallina, «Goldoni in Catalogna», *Studi Goldoniani*, 1960, pàgs 278-290.

¹⁰ *Diari de Menorca* del 25 de febrer del 1821. Veg. Apèndix bibliogràfic (Obra perduda de V. Albertí i Vidal)

¹¹ Veg. A. J. Pons i Pons, *Vicenç Albertí i Vidal traductor*, cit., pàg. 108.

director.¹² Tot sembla apuntar en aquest diari una presència directa d'Albertí, a més d'una prova de la representació d'una obra de Goldoni al Teatre Principal de Maó.

Una altra testimoniança documentada en el mateix diari, del mateix mes, però d'un any abans, fa referència a la representació de *la Pamela* al Teatre Principal de Maó. Aquestes dues testimoniances són de notable importància, no sols per ser inèdites, sinó pel que fa a les traduccions albertianes de Goldoni. En són una prova indiscutible. Com també ho és per altra banda una tercera testimoniança d'una obra representada a Maó, una altra traducció d'Albertí, del francès, de l'obra de Molière: *Don Pere de Ñiquiñac*, que, segons A. J. Pons i Pons, Albertí havia traduït l'any 1815. El *Diari de Menorca* del 6 de març de 1821 en dona la notícia de la representació.

L'any en que Albertí va traduir *La vedova scaltra* (1818), va traduir també *L'Alonsiada* o *Conquesta de Menorca*, poema en tres cants de Joan Ramis i Ramis (Maó, 1746-1819), contemporani seu i personatge cabdal per a la cultura menorquina. A diferència d'Albertí, Ramis havia estudiat a la Universitat de Mallorca i d'Avinyó, «on sembla [com explica Antoni Comas] que assimilà els corrents neoclàssics. Retornat a Maó, exercí amb gran prestigi la carrera d'advocat i impulsà l'activitat cultural de l'illa amb la creació de la Societat Maonesa de Cultura.¹³ Fou autor dramàtic de primer ordre, amb les seves peces: *Lucrècia*, *Arminda* i *Rosaura* o *el més constant amor*, poeta i historiador. L'activitat creadora en català de Ramis cessa però, de fet, en incorporar-se Menorca a la corona hispànica [1783]. A partir d'aleshores la seva producció és tota en castellà».¹⁴

Com explica Comas, la dominació britànica va suposar una política liberal.

El català continuà essent llengua oficial, la llengua emprada a les disposicions públiques, als tribunals i a l'ensenyament escolar. Aquesta situació permeté a Menorca alliberar-se, per una banda, de la tradició barroca que pesava a la literatura de les terres sotmeses al domini borbònic, i per l'altra, obrir-se als nous aires europeus, als corrents del Neoclassicisme. Com a conseqüència de tot això, al darrer terç del segle, sorgeix allí un moviment literari nou i puixant dirigit o emparat per la Societat Mahonesa de Cultura, creada el 1778, en les sessions de la qual era obligatori l'ús de la llengua catalana. Aquest moviment té prou personalitat perquè hom hagi arribat a parlar d'un període menorquí de la literatura catalana, que resta però més definit en l'aspecte teatral, gramatical i humanístic.¹⁵

Ens hem endinsat una mica en el quadre del moment literari d'Albertí i ha estat d'obligació la citació de Ramis, del qual Albertí va traduir la seva peça de poesia més rellevant. Albertí era ben conscient de la desfeta del camí recorregut culturalment en català amb la pèrdua de la colonització britànica, la qual havia representat una sort per a l'afirmació i la personalitat catalanes. Menorca hi havia trobat una comprensió i un su-

¹² Informació d'arxiu comunicada per l'historiador menorquí Andreu Murillo.

¹³ Veg. F. Hernández Sanz, «Una sociedad de cultura establecida en Mahon durante la segunda mitad del s. XVIII», *Revista de Menorca*, 16, 1921, pàgs 353-394.

¹⁴ A. Comas, «La poesia a les illes, a la Catalunya francesa i a l'Alguer», dins *Història de la literatura catalana* (VI), Barcelona, Ariel, 1985, pàgs. 459-460.

¹⁵ *Ibid.*

port lingüístic que no trobava en la corona borbònica, sota la dominació de la qual Ramis va escriure en castellà el poema de la conquesta de Menorca pel rei Alfons III d'Aragó. Poema que data del 1818 i que Albertí tradueix, quasi simultàniament, el mateix any,¹⁶ coincidint, curiosament amb l'any en que va traduir *La vedova scaltra* de Goldoni.

En la traducció al català de *L'Alonsiada* Albertí demostra la seva destresa, essent capaç de refer la poesia fins i tot canviant-hi el metre i passant del romanç heroic a l'alexandrí aariat. Lluny d'una traducció literal, pràcticament fa de nou el text donant-hi una elegància i una personalitat originals. Albertí s'identificà amb el text de Ramis d'una manera tan profunda que la seva traducció sembla millorar fins i tot l'original. I Ramis mateix se sentí elogiat amb aquesta traducció.

Vicenç Albertí era un admirador de Ramis. Per tant val la pena transcriure un sonet en castellà, també del *Diari de Menorca*, en acròstic, del dia 14 de febrer de l'any 1819, que va escriure Albertí en ocasió de la mort de Ramis:

SONET

Atropos cruel, me robas mi Amigo!
Retira tu mano; si, tente, mira.....
Ay! Lloro, Patria, duélate, suspira,
Murio tu defensor: lloro contigo.
Ignorancia, apartaste a tu Enemigo:
Sanuda hija Embidia, rie, respira:
Mientras que, Sabio, rota la lira,
Unido a mi, gime triste conmigo.
Yace en un vil olvido sepultado
A qué que inutil fué al propio suelo;
Mas, no asi tu, Paisano venerado:
A la inmortalidad remonta el vuelo
De tu Nombre que en vida han adornado
Obras, piedad, honor i patrio zelo.

V.A.y V.

Les inicials de la firma , «V. A.y V.», corresponen clarament a Vicenç Albertí i Vidal, i hi descobrim una faceta nova d'Albertí, la de col·laborador del *Diari de Menorca*. En aquest cas autor d'una petita però significativa col·laboració. Un sonet en acròstic denota a més un cert nivell d'elaboració poètica. Sembla una poesia de caràcter personal («A Ramis muy amado»), i en canvi conté implícitament un caràcter patriòtic. És una poesia política; només cal veure la insistència de la paraula pàtria: «Patria» i «patrio zelo», i com dóna a J. Ramis el nom de «defensor de la patria», perquè , en veritat, ha escrit poesia en la llengua de la pàtria: el català de Menorca, «nostro desmasiat olvidat

¹⁶ Veg. J. Ramis i V. Albertí, *L'Alonsiada*, edició facsímil catalana (1818), Ferreries, Consell Insular de Menorca, 1985.

vulgar».¹⁷ Aquesta poesia és una resposta a la petició que va fer Ramis per escrit, en una carta («Carta del autor del poema al traductor») publicada dins *L'Alonsiada*, on diu textualment:

no puch dexar de añadirly que, vehént una pròva tant clara dels séus talénts per la poesia, dech pregarlo que de temps no ne donia altres de la seua habilitat en esta bella ciència per el lustre del nostre idioma y Patria.¹⁸

Allà on diu: «Aquel que inútil fué al propio suelo», compara la utilitat social de la literatura en llengua catalana amb la inutilitat d'una expressió sense personalitat (la del castellà), inutilitat que té a veure amb la «ignorància» de cinc versos més amunt. La impressió que treu el lector d'aquest sonet és quasi que Ramis hagi mort ja una vegada, abans de morir de veritat, quan va deixar d'escriure en llengua catalana.

Un altre intel·lectual menorquí de l'època d'Albertí va ser Antoni Febrer i Cardona (Maó, 1761-1841),¹⁹ advocat, a més de ser una figura literària va ser una figura política destacable en el camp de la jurisprudència. Quan tenia 51 anys va formar part de la Junta Suprema de Balears i fou diputat provincial de les Illes Balears.²⁰ Va fer nombroses aportacions de textos i traduccions en menorquí; va ser recopilador de poesia popular de Menorca, gramàtic, i estudiós de mètrica. Segons Bover, se li coneix un manuscrit, «Gramatica de la llengua menorquina», de l'any 1821. L'any en que Albertí traduïa *La vedova scaltra* de Goldoni i *L'Alonsiada* de Ramis (1818), Febrer escrivia una obra titulada *Compendi de poesia menorquina o principis en que se funden les regles a les quals els versos estan subjectes i sense les quals no sabrien tenir gràcia i harmonia*. Veiem que es tracta d'un estudiós de les regles mètriques per al qual l'harmonia i la gràcia s'expliquen només per mitjà de la mesura de les síl·labes. És sens dubte un grau d'elaboració lingüística alt el d'aquest intel·lectual menorquí. A més d'una novetat per a la poesia en la llengua de Menorca. Febrer no manca tampoc, igual que Joan Ramis i Ramis i Vicenç Albertí i Vidal, de gust pels clàssics i tradueix tota una llista d'obres clàssiques del llatí al menorquí. I així forma part, com ells, d'un corrent neoclassicista.

Esmentarem els títols més significatius: *Exercici sobre la mitologia, continent ab brevedad les principals divinitats del paganisme i los heroes més famosos, per intel·ligencia dels poetes, dels retaules i de les estàtues cuios subjectes son trets de la història poètica* (1804); *Llibres de Ciceró de la Vellesa, de l'Amistat, dels Paradoxos i del Sòmit de Cipió* (1807); *Les Bucòliques* de Virgili.

Febrer també és autor de traduccions del llatí al menorquí d'obres religioses, i autor de reculls de notable interès, com «Recopilació de diferents poesies menorquines i principalment de les cobles que es cantaven antigament en les festes d'alguns sants advo-

¹⁷ El traductor (J. Ramis i V. Albertí, *L'Alonsiada*, edició facsimil, cit., pàg. 3).

¹⁸ *Ibid.*, pàg.5.

¹⁹ Veg. Obres en Apèndix.

²⁰ Veg. J.M. Bover, *Biblioteca de escriptors menorquines*, cit.

cats» i «Glossat sobre les principals festes de l'any, exceptat les que són movibles. Compost per un cego».²¹

Les festes, amb tota la seva expressió i la participació popular, tenen molta importància per al poble menorquí; l'han tinguda des de l'època medieval. Tot l'estiu Menorca és una festa. Comencen per Sant Joan de Ciutadella, passant per totes les localitats, per acabar a finals de setembre amb la festa de Maó. Totes són plenes de simbologies al·legòriques i ancestrals: banderes, cavalls i cavallers amb vestits típics locals, la dansa dels cavalls, fent-los saltar en posició erecta en totes les places dels pobles, i sobretot la participació popular multitudinària. Les festes i amb més motiu dins un context borbònic castellanitzant, eren una ocasió per a fer reviure la pròpia identitat cultural catalana de Menorca. L'interès de Febrer per les festes vol dir que, com Ramis en la poesia i la dramaturgia, i Albertí en les traduccions teatrals, aquest autor era conscient de la necessitat d'una labor de reconstrucció del menorquí com a llengua de cultura i de comunicació. Potser les festes juntament amb les cerimònies religioses, són el moment d'expressió social més sentit. Trobem en Febrer la voluntat de traduir la Passió, per exemple, i de recollir les cobles cantades antigament en les principals festes de l'any, sens dubte perquè té una consciència clara de recuperació i de reivindicació lingüística.

Situem doncs Vicenç Albertí i Vidal dins aquest marc juntament amb els dos altres autors, com a exemple de denominador comú dins el moviment de recuperació de la llengua i de la identitat cultural de Menorca.

Amb les colonitzacions angleses que van observar un respecte per la cultura local, Menorca va demostrar tenir una personalitat cultural, una clara identificació amb la seva llengua i una necessitat de posar en marxa els motors dels mitjans de comunicació. Per això són de gran importància els reculls de Febrer, les tradicions de les festes, la creació de la gramàtica; tot dins un marc de creació en llengua pròpia. El fet mateix que Antoni Febrer i Cardona fos autor d'una gramàtica del menorquí, de l'any 1821, és de per si excepcional, i més si tenim en compte que la normalització de la llengua l'havia d'establir Fabra més d'un segle més tard. Fer una gramàtica sense una normalització significava per un costat una gran consciència lingüística i per l'altra un esforç i una voluntat considerables, i un desig de literatura en llengua pròpia.

Una gramàtica, doncs, havia de ser una eina de treball fonamental per a difondre la llengua, decisiva per a la llengua literària, i segurament que tant Ramis com Albertí l'havien fet servir. I amb més raó atès que ambdós eren traductors al menorquí i bàsicament Albertí, de qui podem dir que la de traduir va ser la seva tasca principal, o si més no la més fructífera (ja hem vist que també va ser polític, censor,²² escriptor, col·la-

²¹ Veg. A. Comas, «L'interès per la llengua a les Illes Balears», dins *Història de la literatura catalana*, (V), Barcelona, Ariel, 1985, pàg. 246.

²² En l'última pàgina del manuscrit de *La viuda astuta* d'Albertí, veiem que l'obra va ser representada tres vegades, perquè hi trobem l'autorització de tres censors. El primer diu «Visto Sancho» immediatament després de la paraula «Fi»; això fa suposar que era l'any de la traducció, 1818. El segon més avall diu: «Mahon 20 Noviembre de 1829 V.B.» (que vol dir *visto bueno*), firmat, Vicente Albertí. I el tercer censor, firmat, «Olives» una mica il·legible, sembla dir: «Mahon 4 agosto de 1841, visto por mi».

borador del *Diari de Menorca*, etc.). I de segur que per Febrer mateix va ser una necessitat ocupar-se de gramàtica, ateses també altres obres seves com els diccionaris menorquí, espanyol i francès, i menorquí, espanyol, francès i llatí. Que denoten obertura i expansió de la llengua i per tant contacte amb la literatura europea.

Aquesta inèdita gramàtica del 1821 no era pas el primer treball de Febrer d'aproximament a la llengua com a instrument de cultura. Ja el 1804 li'n trobem una, inèdita també, que té per títol: «Principis generals de la llengua menorquina o modo facil d'aprendre a llegir, i parlar i escriure aquesta llengua»; un altre treball de gramàtica i lexicografia. És curiós observar un text de Gaspar Melchor de Jovellanos, agudament recordat per A. Comas,²³ en el qual defensava la necessitat de l'ensenyament de la gramàtica en mallorquí, text del mateix any d'un altre de Febrer, el qual sent la mateixa necessitat de fer una gramàtica en menorquí. Jovellanos, que va ser a Mallorca del 1802 al 1808, va escriure en el *Tratado teórico-práctico de la enseñanza* del 1804 (any en el que Febrer havia escrit els *Principis generals de la llengua menorquina o modo d'aprendre a llegir, parlar i escriure aquesta llengua*), les paraules següents:

... se aplicasen los principios de la gramática general a nuestra lengua mallorquina y se diese a los niños una cabal idea de su síntesis. Siendo la que primero aprenden, la que hablan en su primera edad, aquella en que hablamos siempre con el pueblo y en el que este pueblo recibe toda su instrucción, visto es que merece mayor atención de la que le hemos dado hasta aquí. Se dirá que la amamos con amor ciego.

Aquest amor ciego podria ser molt bé el «cego» del títol de Febrer del recull ja esmentat: «Glossat sobre les principals festes de l'any exceptat les que son movibles. Compost per un cego». Això pot voler dir «fet per un ceg», potser perquè els cecs, com avui dia venen la loteria, abans venien els almanacs, estampes populars o altres impresos. O bé l'altra possibilitat és que aludís al ciego amor per la llengua que Jovellanos havia esmentat en la seva estada a Mallorca. «Compost per un cego», o sigui compost per una persona que sent aquell «amor ciego» per la llengua i per la sintaxi que Jovellanos proposava. Tenim aquestes paraules de Jovellanos escrites el 1804, el mateix any que Febrer escriu la gramàtica menorquina. Sembla haver-hi una afinitat clara entre ells pel que fa a el criteri lingüístic.

Les paraules de Jovellanos continuen així:

Cal recordar la faceta d'Albertí censor, i aquí en tenim la prova. Una altra prova molt més detallada la podem trobar a la *Revista de Menorca*, V, 7, 1910, pàgs. 193-194, en la *Correspondencia de D. Antonio Ramis y Ramis con D. Joaquín María Bover* (1828-1839), on especifica que, en la publicació de 62 exemplars d'una *Oda sàfica a la jura de la Princesa de Astúrias* (Maó, 1833), Albertí va ser el censor («la censura de obras dramáticas [...] se ejercía por censores nombrados de Real orden que debían, además, asistir a las representaciones teatrales para impedir el cambio ó alteración de los libretos»; veg. EUI, *ad vocem*). Veg. també M. Salord Ripoll, «Censura i dinàmica cultural a la Menorca borbònica del segle XVIII», *Randa*, 21, 1987 (n. especial: «Cultura i història a Menorca»).

²³ A. Comas, *Història de la literatura catalana* (V), cit., Barcelona, Ariel, 1985, pàg. 246.

«El mejor modo de amarla será cultivarla. Entonces conoceremos lo que vale y lo que puede valer». Cultivar vol dir que fruit de la gramàtica és la llengua literària, per exemple. Tot seguit continua: «entonces podremos irla llevando a la dignidad de la lengua literata; entonces irla proporcionando a la exactitud del estilo didáctico y a los encantos de la poesía y entonces escribiendo y traduciendo en ella obras útiles y acomodadas a la comprensión general, abriremos las puertas de la ilustración a ésta muchedumbre de mallorquines».²⁴

D'altra banda, com remarca Comas, Jovellanos és autor d'un altre text inèdit interessant, on demostra també l'interès per l'existència d'una gramàtica mallorquina. El text es diu «Borrador de un proyecto de Academia Mallorquina para formar una buena gramática y un buen diccionario de la lengua mallorquina».²⁵ En aquest sentit podem dir que l'experiència de Jovellanos i la de Febrer són paral·leles. Experiències de consciència de la necessitat d'una gramàtica com a base de la llengua de Mallorca y de Menorca, clau per a qualsevol desenvolupament literari. Després d'haver introduït la figura d'Albertí, traductor de Goldoni, i en quin marc cultural sorgeix com a traductor, i vist l'exemple de dos escriptors contemporanis seus, Joan Ramis i Antoni Febrer, podem comprendre millor les raons per les quals van sorgir les cinc versions en menorquí de Carlo Goldoni: *L'enganyador*, *El pare de familia*, *La viuda astuta*, *La dona venjativa* i *Pamela*. L'èxit que van tenir i les representacions que se'n van fer van ser deguts a tot aquest moment literari de Menorca caracteritzat per la presa de consciència de la llengua de l'illa i consegüentment per a una expansió i, per tant per l'obertura cap a Europa.

Itinerari de les traduccions d'Albertí

Podem definir tres estadis en la labor d'Albertí com a traductor. El primer i més antic amb dos gèneres, un de còmic i un de tràgic. Pel que fa al gènere còmic, tradueix entremesos i teatre del tipus de la farsa. Pel que fa el gènere tràgic Albertí tradueix *Metastasio*. Aleshores ja superat, atès que al principi del segle passat era considerat teatre de retroguarda. Però de segur que Albertí, des del seu temps i el seu punt de vista va sentir la necessitat de traduir-lo al menorquí, conscient d'una mancança. Si ningú havia traduït *Metastasio* ho va fer ell, no pel gust de traduir un text superat, sinó pel gust de posar unes bases de literatura en llengua pròpia, que mancaven. Ningú no ho havia fet, i per tant era necessari fer-ho. I amb la mateixa òptica i per les mateixes raons Albertí tradueix Goldoni, setanta anys més tard, però paradoxalment és el primer traductor de Goldoni al català. Segurament el traductor més important de Goldoni al català. Protagonista principal per a la importació de literatura europea a l'illa de Menorca.

En el segon estadi ens descobreix la modernitat quasi realista amb Molière, Goldoni, Moratín, Beaumarchais. Moment lligat a l'il·luminisme. És útil de recordar en aquest sentit que Diderot havia donat importància a la *Pamela* de Samuel Richardson (1741),

²⁴ Cit. a A. Comas, «L'interès per la llengua», cit., pàg. 246.

²⁵ *Ibid.*, pàg. 247.

perquè deia que significava el naixement del realisme europeu. Goldoni va llegir, probablement en versió italiana, la novel·la de Richardson i li va agradar tant que en va fer una obra teatral. Així Albertí la va escollir per a la traducció menorquina perquè en va comprendre la importància.

El tercer estadi del nostre traductor de Goldoni és un estadi neoclassicista amb les traduccions de l'estètica de Winckelmann, o sigui, el *Catálogo simbólico-alegórico formado del ensayo de la alegoría de Winckelmann y puesto en castellano para más fácil uso de los artistas españoles a quienes se ofrece y dedica* (segons Bover, un tom en quart de 180 pàgines)²⁶ i la *Breve noticia sobre el Vesubio, Herculano i Pompeia, traducida del italiano*, dins el mateix recull. De la mateixa manera el sonet en acròstic d'Albertí a Ramis, és també d'estil neoclàssic. Comença amb les paraules mitològiques «Atropos cruel [...]», i indubtablement indica un interès pel moment neoclàssic europeu.

Resulta especialment interessant el fet que Albertí traduís al castellà en aquestes ocasions i a més explicités la seva ofrena i dedicatòria. Sens dubte el fet de traduir més de trenta comèdies al menorquí, amb l'evident consciència de mancança de literatura en llengua pròpia, no li va treure la satisfacció de poder traduir al castellà i dedicar als artistes castellanoparlants part de la seva obra traduïda.

Evidentment li devia semblar prou important el tema perquè tingués una major divulgació. La qüestió és que feia circular els textos, les llengües. Importava d'Europa comèdies en les llengües respectives i les traduïa al menorquí, i va portar cap a la Península els textos neoclassicistes, traduïts, al castellà.

Apèndix bibliogràfic

Bibliografia de Vicenç Albertí i Vidal (Segons A.J. Pons i Pons)

I. Obra conservada

a) Obra editada:

1. *Elojio a la memoria del virtuoso, justo y benemérito doctor D. Gabriel Alena y Estarella, rector de la parroquia de Mahon*, Maó, impreso por Fabregues, 1814.
2. V. Albertí i Vidal, *Manual de un lector, o sea Diccionario etimológico-analítico de voces sagradas, técnicas, históricas, mitológicas, etc. introducidas en todos los idiomas cultos, cuyas raíces, comunmente oscuras y peregrinas, son significativas en las respectivas lenguas originarias* (Vol. 1: AAR-GUT), Maó, Impremta de Pedro Antonio Serra, 1828.
3. *Relación de los festejos que se hicieron en Mahon por la jura de S.A.R. la Ser.ma señora Princesa de Asturias*, Maó, Pedro Antonio Serra, 1834.

²⁶ *Escritores menorquines*, cit.

4. *Relación de los festejos solemnizados en la ciudad de Mahon con motivo de la proclamación de la Reina D. a Isabel II*, Maó, Pedro Antonio Serra, 1834.

Traduccions

5. J. Ramis i Ramis, *L'Alonsiada o Conquesta de Menorca per el Rey D. Alonso III d'Arago en 1827. Poema en tres cants*, Maó, en l'Impremta de Pere Antoni Serra, 1818.

[veg. J. Ramis i V. Albertí, *La Alonsiada*, edició facsímil de l'obra original i de la traducció catalana, introducció d'A. J. Pons i Pons i J. Salord, Ferreries, Consell Insular de Menorca, 1985].

6. J. Israel i H. Lundt, *Diario de un crucero en el navío de los Estados-Unidos Delaware, de 74, en el Mediterráneo, en los años 1833 y 34, juntamente con el bosquejo de un viaje a Jerusalem. Traducido del inglés al castellano*, Maó, Impremta de la Vidua e Hijo de Serra, 1835.

b) Obra manuscrita:

Traduccions teatrals

7. Molière, *El muson noble o don Pere per Excellencia* (1815) [Biblioteca Albertí (ms.A)].

8. Molière, *Don Pere de Niquiñac* (1815) [Biblioteca Albertí (ms.A)].

9. P. Metastasio, *Demoofonte* (1815) [Biblioteca Albertí (ms.A)].

10. P.A. Beaumarchais, *El barber de Sevilla o la precaució inútil* (1815) [Biblioteca de Catalunya (ms. 1783)].

11. C. Goldoni, *L'enganyador* (1815) [Biblioteca de Catalunya (ms.1782)].

12. P. Metastasio, *Siroe* (1816) [Biblioteca de Catalunya (ms. 1791)].

13. L. Moratín, *El baró* (1817) [Biblioteca de Catalunya (ms. 1796)].

14. P. Metastasio, *Aquil·les* (1818) [Biblioteca de Catalunya (ms. 1793)].

15. V. Rodríguez de Arellano, *El geperut gelos* (1818) [Biblioteca de Catalunya (ms.1794)].

16. C. Goldoni, *El pare de família* (1818) [Biblioteca de Catalunya (ms.1787)].

17. C. Goldoni, *La viuda astuta* (1818) [Biblioteca de Catalunya (ms.1788)].

18. C. Goldoni, *La dona venjativa* (1818) [Biblioteca de Catalunya (ms.1789)].

19. C. Goldoni, *Pamela* (1820) [Biblioteca de Catalunya (ms.1790)].

20. Molière, *El convit de l'estatua* (1825?) [Biblioteca de Catalunya (ms.1798)].

21. Molière, *L'amor metge* (1829?)

Altres traduccions

22. J. Power, *El nuevo testamento en preguntas y respuestas con ilustraciones sacadas de los Santos Padres y más aprobados intérpretes. Traducido del inglés con abundantes notas* [Biblioteca Albertí s.s.].

II. Obra manuscrita perduda

23. *Manual de un lector*, cit., vol. 2-10 [veg. Bover, *Biblioteca de escritores menorquines*: [...]] «Los demás, aún inéditos, los ha legado su autor a la Real Academia Española» (pàg. 10); Pons i Pons: [...] «cal considerar-los perduts» (pàg. 113)].
24. *Catálogo simbólico-alegórico formado del Ensayo sobre la alegoría de Winckelmann y puesto en castellano para más fácil uso de los artistas españoles, a quienes se ofrece y dedica* [veg. Bover, pàg. 11].
25. *Ilustraciones del Diccionario clásico de la lengua española por Dominguez* [es tracta del *Diccionario nacional o gran Diccionario clásico de la Lengua española. El más completo de los léxicos publicados hasta el día* (Madrid, 1847)].
26. *Poesias en varios idiomas sobre diferentes materias* [veg. Bover, pàg. 10].
27. *Comèdies traduïdes* [Segons Anna Maria Gallina, entre aquestes es comptarien *La família del antiquari*, *La fondista ditxosa* i *La malalta per amor* de Goldoni].
28. C. Turles, *La vida ideal o desarrollos poéticos del alma. Traducidos del francés* [veg. Bover, pàg. 11].
29. *Breve noticia sobre el Vesubio, Herculano y Pompeya, traducida del italiano* [veg. Bover, pàg. 11].

Entremesos en menorquí

30. *El amo y el criat en la casa dels vins generosos* (1816) [Biblioteca de Catalunya (ms.1784)].
31. *El criat de la obligació* (1824) [Biblioteca de Catalunya (ms.1797)].
32. *El borratxo corregit* (1826?) [Biblioteca de Catalunya (ms.1799)].
33. *El licenciado Farruela* (1826)
34. R. de la Cruz, *El agent de los seus negocis* (1827) [Biblioteca de Catalunya (ms.1795)].

III. Obra atribuïble

35. *El homicide per honor* (1828?) [Biblioteca de Catalunya (ms.1786)].

Bibliografia

- V. Albertí i Vidal, *Entremesos* (I). A cura de M. Salord. Institut Menorquí d'estudis, Maó, 1997.
- J. Bagur, J. Salord i A. Villena, *Joan Ramis, un il·lustrat de la Menorca disputada*, Consell Insular de Menorca, 1998.
- J.M Bover, *Biblioteca de escritores menorquines*, extracto de la obra *Biblioteca de escritores baleares*, aumentado con nuevos datos recogidos por Bernardo Fàbregues, Ciutadela, Establecimiento tipográfico de Salvador Fàbregues, 1878.
- J. Carbonell, «La cultura a Menorca», *Serra d'Or*, IV, 1964, pàgs. 725-736.

- J. Carbonell, «Notes sobre els “Principis de la lectura menorquina”», *Estudis Romànics*, VIII, 1961, pàgs. 195-214.
- M.A. Casasnovas Camps, *Història de Menorca*, Palma, Moll, 2005.
- A. Comas, «L'interès per la llengua a les Illes Balears», dins *Història de la literatura catalana* (V), Barcelona, Ariel, 1985.
- A. Comas, «La poesia a les illes, a la Catalunya francesa i a l'Alguer», dins *Història de la literatura catalana* (VI), Barcelona, Ariel, 1985, pàgs. 459-460.
- «Correspondència de D. Antonio Ramis y Ramis con D. Joaquín María Bover (1828-1839)», *Revista de Menorca*, V, 7, 1910, pàgs. 193-194.
- «Cultura i història a Menorca, *Randa*, 21, 1987.
- «Descripción del Coliseo de Mahón», *Revista de Menorca*, V, 10, 1910, pàgs. 289-294.
- F. Duran Cañameras, «Papeletas para la historia», *Revista de Menorca*, XLI, 1945, pàgs. 97-98.
- J. Ginebra, *L'obra gramatical d'Antoni Febrer i Cardona (1761-1841)*, Institut Menorquí d'Estudis, Ciutadella, 1996.
- R. Guilleumas, *La llengua catalana segons Antoni Rubió i Lluch*, Barcelona, Barcino, 1957.
- F. Hernández Sanz, «Una sociedad de cultura establecida en Mahón durante la segunda mitad del s.XVIII», *Revista de Menorca*, XVI, 12, 1921, pàgs. 353-394.
- Història de la literatura catalana. Part moderna* (VII), Barcelona, Ariel, 1986.
- J. Malé i L. Miralles, *Mites clàssics en la literatura moderna i contemporània*, UB, Barcelona 2007.
- D. Mercadal Bagur, *Ciento cincuenta años de arte lírico y dramático en el Coliseo de Mahón*, Barcelona, Imprenta Peris, 1968.
- D. Mercadal Bagur, *Los ayuntamientos de Mahón a través de la historia*, [Maó, s.n.t.], 1975.
- F. Moll, «La nostra llengua a Menorca, avui», *Serra d'Or*, IV, pàgs. 737-738.
- M. Paredes, *Antoni Febrer i Cardona, un humanista il·lustrat a Menorca (1761-1841)*, Barcelona, Curial, 1996.
- M. Paredes i J. Salord, «Antoni Febrer i Cardona i la cultura de la Il·lustració a Menorca», *Randa*, 31, Barcelona, Curial 1992.
- A.J. Pons i Pons, «Vicenç Albertí i Vidal traductor menorquí del s. XIX», *Els Marges*, 31, 1984, pàgs. 107-114.
- A.J. Pons i Pons i J. Salord Ripoll, «La literatura catalana a Menorca a estudi: un estat de la qüestió», *Randa*, 21, 1987.
- J. Ramis i Ramis, *Poesies burlesques i amoroses*, edició a cura d'A. J. PONS, Ciutadella, Institut Menorquí d'Estudis, 1988.
- J. Ramis i V. Albertí, *La Alonsiada*, edició facsímil catalana (1818), introducció d'A. J. Pons i Pons i J. Salord i Ripoll, Ferreries, Consell Insular de Menorca, 1985.
- M. Salord, «Els entremesos traduïts per Vicenç Albertí: recreació literària i incorporació de la realitat menorquina», *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes XIV. Miscel·lània Jordi Carbonell*, Montserrat, 1992.

S. Sanpere y Miquel, «Noticia sobre'l moviment historich en la Balear menor. Menorca en lo sigle XIX», *Renaixensa*, II, 1, 1879, pàgs. 1-9.

J. Solervicens Bo i Antoni Moll Benejam, «Joan Ramis, Antoni Febrer i Cardona, Vicenç Albertí i la Menorca de la il·lustració», *Llengua i Literatura*, 11, Barcelona, 2000.